

Podróże Słowian i po Słowiańszczyźnie

Formuła „podróży po Słowiańszczyźnie” nawiązuje do książki Larry’ego Wolffa *Wynalezienie Europy Wschodniej. Mapa cywilizacji w dobie Oświecenia*, w której badacz śledzi, jak podróże po krainie słowiańskiej XVIII wieku dały początek nowej dziedzinie badawczej i slawistyce w ogóle. Szybko stało się jasne, że w ramach swoistej Foucaultowskiej struktury władzy i wiedzy badane społeczności będą musiały podjąć auto-refleksję, zaproponować odmienne perspektywy badawcze, a więc i nowe rozumienie podróży po Słowiańszczyźnie, a tym samym – rozwijać alternatywne studia slawistyczne, co też się stało. Obecnie funkcjonują one w kontekście, a nawet pod presją, badań prowadzonych w języku angielskim. Instytucjonalny los słowianoznawstwa zależy od wielu zmiennych czynników, a jednocześnie pojawiają się nowe możliwości rozwoju tej dziedziny i nowe impulsy dla jej popularności na świecie. Sławistyka ma wysoko rozwinięte ramy metodologiczne, własne tradycje teoretyczne i prowadzi fascynujące dialogi z historycznymi i współczesnymi nurtami humanistyki, w ostatnich czasach przesuwają się zaś wyraźnie w stronę kulturoznawstwa, co zaciera granicę pomiędzy refleksją filologiczną i kulturową, a szeroko otwiera na perspektywę komparatystyczną i ponadnarodową. Rzeczywiście slawistyka jest ciągle w podróży, w ruchu, nieustannie się przekształca i odpowiada na zmiany zachodzące we współczesnym świecie, w instytucjach akademickich i szkołach metodycznych. Poszukuje również swojego miejsca w nowych międzynarodowych instytucjach skupiających badaczy różnych dyscyplin.

Niniejszy tom został pomyślany jako miejsce styku badań slawistycznych wielu specjalności, zatem tytułowe „podróże” należy rozumieć zarówno w sposób bezpośredni, jak i metaforyczny.

Główny korpus publikacji skupia się na kluczowych zagadnieniach związanych z podróżami i „podróżami” po obszarze słowiańskim w ramach dwóch odrębnych podejść tematycznych. Pierwsze z nich obejmuje artystyczne i reportażowe reprezentacje rzeczywistych podróży po wskazanym regionie, a także podróży Słowian po świecie, dotykając metodologicznie m.in. geopoetyki, *area studies* i ekokrytyki. Tomasz Ewertowski, slawista pracujący w Chinach, wykorzystuje swoją podwójną perspektywę kulturową do zaprezentowania narracji o rejsach pomiędzy Europą a Azją w pierwszym dwudziestoleciu po otwarciu Kanału Sueskiego. Autor czyta relacje autorów polskich, serbskich i rosyjskich (m.in. Juliana Fałata, Vlado Ivelicia, Bronisława Piłsudskiego czy Ivana Zarubina), wydobywając z mnogości wątków i ujęć wspólne linie tematyczne, na które składają się: określony, ewoluujący obraz Azji, nowe doświadczanie czasu podczas pokonywania przestrzeni, a także refleksje dotyczące mobilności jako kulturowego paradygmatu. Percepcji Azji, a dokładniej: Chin, dotyczy również artykuł Penga Yuchao o prozie Milana Jovanovicia. Autor artykułu pokazuje, jak konfrontacja z Innym wpływa na postrzeganie własnej tożsamości i bada charakterystyczne napięcie pomiędzy, obecną w narracji serbskiego pisarza, heterogeniczną perspektywą europejską a utopijnie wspólnotową – azjatycką. Podobną konfrontację i jej konsekwencje bada Lana Molvarec w swoim tekście o obrazie Indii w prozie chorwackiej XX i XXI wieku. Bliższą podróż odbywają bohaterowie artykułu Krystyny Pieniążek-Marković, która zajmuje się dziewiętnastowieczną relacją chorwackiego autora Adolfa Vebera Tkalčevicia z podróży do tamtejszej „krajiny jezior”, Plitwic. W tekście, który koduje pokonywanie drogi również w swojej warstwie formalnej, badaczka pokazuje „światotwórczy” charakter omawianej prozy wprowadzającej Jeziora Plitwickie w obręb lokalnej kultury. Wzajemne kontakty słowiańskie – w tym przypadku ukraińsko-serbskie – i ich odzwierciedlenia literackie pokazuje w swojej analizie Natalija Bilik. Siergiej Kowalow przygląda się wizerunkowi trzech miast: Połocka, Wilna i Moskwy w poezji współczesnego białoruskiego twórcy, Olega Minkina, a w swoich dociekaniach wykorzystuje narzędzia geopoetyki, zwrotu biograficznego,

topologicznego i kulturowego, i zastanawia się nad terapeutycznym i nostalgicznym wymiarem przestrzeni. Odwrotną perspektywę – percepcji Słowiańszczyzny przez odbiorców wywodzących się z odmiennych kręgów kulturowych – przybliża artykuł Sanji Radak o brytyjskim i amerykańskim, swoiście zmitologizowanym postrzeganiu Serbii.

Drugi krąg tematyczny zgromadzonych w niniejszym numerze artykułów skupia się na podróżach, przemieszczeniach *stricte* literackich, takich jak transfery motywów lub słów między poszczególnymi krajami słowiańskimi a ich nie/słowiańskimi sąsiadami, w tym powinowactw językowych, literackich i kulturowych oraz ich punktów stykowych. Tak zarysowaną problematyką zajmują się we wspólnym studium Alice Jedličková i Matěj Kos, przedstawiający wyniki analiz komparatystycznych nad czeską i polską transmediacją dawnych tekstów kultury (baśnie, legendy) i ich kanonicznych realizacji literackich, najczęściej wprowadzanych w obręb kultury popularnej (kino, komiks, gra komputerowa), co wiąże się z określonymi uwarunkowaniami. Maciej Junkiert, opisuje oświeceniowe (de Ségur) i romantyczne (Mickiewicz) reprezentacje Słowiańszczyzny, w których dostrzega semantyczne rusztowania, charakterystyczne dla każdej z tych epok i wpływające na postrzeganie regionu. W takim ujęciu Wolffowskie „wynajdowanie” tej części Europy jest wyraźnie uzależnione od percepcyjnych przeświadczeń i przed-sądów związanych ze specyfiką czasu i formacji kulturowej. W tej grupie tekstów czytelnik otrzymuje wgląd w nowe projekty i koncepcje badawcze w dziedzinie slawistyki, a także w interakcje między slawistyką a współczesnymi szkołami teoretycznymi, w których dochodzi do zaskakujących nieraz repetycji: ostatnimi czasy na znaczeniu zyskuje np. podejście strukturalno-semiotyczne. Zamieszczony w tym dziale artykuł Ivo Pospíšila jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy kierunek, w którym podąża slawistyka, ma charakter raczej konserwatywny, czy jest nowatorską redefinicją dotychczasowych ujęć. Tekst Tvrtko Vukovicia, wprowadzający perspektywę chorwacką, jest poświęcony zbliżonej problematyce i dotyczy autorefleksji metodologicznej dyscypliny, jej transformacji i inspiracji płynących z innych dziedzin. Punktem wyjścia do rozważań są debaty lat osiemdziesiątych poprzedniego wieku, skoncentrowane wokół *Powrotu do filologii* Paula de Mana. Uwagom o otwieraniu się dyscypliny, jej nieostrych granicach i hybrydowości, podejmowanych

zadaniach społecznych, patronuje Vatroslav Jagić, chorwacki badacz-slawista o światowej renomie, z którym Vuković wchodzi w dialog.

Najaktualniejszy – w kontekście rosyjskiej napaści na Ukrainę i związanego z nią eksodusu wielu Ukrainek z dziećmi do sąsiednich krajów – jest tekst Wojciecha Hofmańskiego i Karoliny Pospiszil-Hofmańskiej dotyczący zagadnień glottodydaktycznych. Autorzy przedstawiają specyfikę nauczania języka polskiego w sytuacji, gdy uczennica/uczeń przynależy do kręgu słowiańskiego, a zatem gdy występuje zjawisko interkomprehensji i interferencji. Teoretyczne rozważania splatają się w artykule z poradami praktycznymi, z których mogą skorzystać zarówno glottodydaktycy, jak i badacze problematyki językoznawczej.

Najbardziej niekonwencjonalnej podróży – podróży w czasie – poświęcony jest artykuł Grażyny Szwat-Gyłybowej o powieści Georgiego Gospodinowa z 2020 roku, która w polskim tłumaczeniu Magdaleny Pytlak wyszła pod tytułem *Schron przeciwczasowy*. Autorka szkicu opisuje na marginesie książki bułgarskiego pisarza cały splot aktualnych problemów – poczucie kryzysu, społeczną reakcję na pandemię, tendencje retrotopiczne, widmo cywilizacyjnej zapaści. Jest to wędrówka nie tylko w czasie i nie tylko po Słowiańszczyźnie, ale też po najważniejszych wyzwaniach współczesności.

W tomie zostały zawarte także artykuły i eseje niezwiązane bezpośrednio z głównym tematem, np. omówienia językoznawcze Agnieszki Kołodziej i Natalii Długosz, komparatystyczne Agaty Firlej – będące różnymi odśłonami współczesnych badań slawistycznych.

Obszar Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej to miejsce, w którym dyskurs historyczny i tożsamościowy odgrywa bardzo ważną rolę. Refleksja związana z kulturą tego obszaru wymaga odpowiedzialności i przenikliwości, stanowi wyzwanie, w które wpisane jest, nieczęste w dziedzinie humanistyki, natychmiastowe, realne i praktyczne odzwierciedlenie w życiu społecznym. Bez względu na to, czy dosłownie czy metaforycznie, artystycznie czy badawczo – po Słowiańszczyźnie nie podróżuje się bezkarnie...

Agata Firlej

Krystyna Pieniążek-Marković